

Nr 23.

Ankom till riksdagens kansli den 31 mars 1916 kl. 2 e. m.

Utlåtande i anledning av väckta motioner om ändrad lydelse av 1 § i lagen den 16 oktober 1914 om förbud i vissa fall mot värnpliktigs skiljande från tjänst eller arbete.

Närvarande: herrar Petersson i Lidingö villastad, Stårner, K. Larsson, greve Spens, Lars Olsson, Valerius Olsson*, von Sydow*, Lindley i Stockholm, Lindqvist i Stockholm, Gustafsson i Örebro, Karlsson i Fjäl, Borg, Westman, Lindley i Söderhamn och Rehn.

* Ej närvarande vid utiåttandets justering.

Lagutskottet har till behandling förehaft två till utskottet hänvisade, likalydande motioner, nr 4 inom första kammaren av herr *Gullberg*, och nr 8 inom andra kammaren av herr *Liljedahl*, i vilka motioner hemställts, att riksdagen måtte besluta sådan ändring av § 1 i lagen den 16 oktober 1914 om förbud i vissa fall mot värnpliktigs skiljande från tjänst eller arbete, att densamma måtte erhålla följande lydelse:

§ 1.

Värnpliktig, som är lagstadd eller annorledes i annans, vare sig enskild eller allmän tjänst anställd, må ej skiljas från anställningen i anledning därav, att han har att fullgöra i värnpliktslagen stadgad övning eller mobiliseringsövning, som kan varda i särskild lag föreskriven. Vad nu är sagt gälle dock ej, där den värnpliktige vid anställandet avsiktligt bibragt husbonden eller arbetsgivaren en oriktig uppfattning om sina värnpliktsförhållanden.

Till stöd för denna hemställan hava motionärerna anfört:
Bihang till riksdagens protokoll 1916. 9 saml. 18 häft. (Nr 23—24.)

Motionärer-
nas motive-
ring.

»Enligt lag av den 16 oktober 1914 må ej värnpliktig, som är lagstadd eller annorstädes i annans tjänst eller arbete anställd, skiljas från anställningen i anledning därav, att han har att fullgöra i värnpliktslagen stadgad övning om högst sextio dagar eller mobiliseringsövning, som kan varda i särskild lag föreskriven.

Med den utvidgning, som vapenövningstiden nu fått, synes mig denna lagbestämmelse alldeles för trång. Den skyddar den värnpliktige under ett regementsmöte (repetitionsövning) men ej under rekrytskolan, då han i allmänhet ligger i tjänstgöring över 8 månader från omkring 1 november till omkring 8 juli. Flera exempel finnas från de senare åren på att ynglingar, som före sin inkallelse haft goda platser och tjänster, vid sin återkomst från vapenövningen nekats att återfå dem. Särskilt hårt ha flera bland de uttagna underbefälsämnen under förra året drabbats av vad som här brister i lagens skyddsbestämmelser. Bland de två årsklasser värnpliktiga, vilka under 1915 började och avslutade sin rekryt-tjänstgöring, uttogs ett stort antal till en särskild befälsutbildning, vilken pågått till den 10 januari 1916. För den äldre av de båda årsklasserna betydde detta en avsevärd ökning i övningstiden i jämförelse med kamraterna av samma klass, vilka ej uttogos. Bland de bästa av de sålunda till befälsutbildning (halvtroppechefskurs) uttagna ha nyligen ett ej ringa antal uttagits till fortsatt utbildning (plutonchefskurs), som ytterligare, om 1916 års repetitionsövning, från vilken de komma att befrias, avdrages, med 3 månader förlänger deras krigstjänstgöring utöver den förut genom halvtroppechefskursen förlängda tiden. Dessa kommenderingar ha för rikets försvar varit nödvändiga, men då staten pålägger de mest plikt-trogna ett särskilt stort offer, så ter sig detta tyvärr ofta som ett straff, emedan det åsamkar de sålunda uttagna särskilda förluster, bland vilka mistningen av den civila platsen torde vara mest kännbar.

Den principen bör ovillkorligen fastslås i lagstiftningen, att varje värnpliktig skall under den tid, han för sin utbildning eller i övrigt med tillämpning av § 28 i värnpliktslagen inkallas till rikets försvar, åtnjuta ett sådant skydd av lagen, att han ej kan berövas sin förut innehavda civila plats. För detta ändamål är det nödvändigt, dels att begränsningen om »högst sextio dagar» utgår, dels att det i lagen tydligt utsäges, att med »annan tjänst» även förstås allmän tjänst (kommunens eller statens). Av vikt är även, att handläggningen av ärenden, som beröra nämnda lag, kan ske hos militieombudsmannen, varom jag i särskild motion gjort yrkande.»

Utskottets
yttrande.

I förevarande motioner åsyftas en vidsträcktare tillämpning av den i vår rätt i viss mån redan erkända grundsatsen, att en i annans arbete

anställd person, som för fullgörande av sin medborgerliga förpliktelse att utbildas för rikets försvar, nödgas vara borta från arbetet, ej av sådan anledning får av arbetsgivaren skiljas från anställningen.

Redan i 51 § av legostadgan den 23 november 1833 har denna grundsats kommit till uttryck. Tjänstehjon av allmänna beväringmanskapet skulle, heter det i nämnda lagrum, utan hinder av husbonde åtyda den tillsägelse det erhöle, att till tjänstgöring eller vapenövning sig inställa; hade tjänstgöringen eller vapenövningen endast varit högst en månad, skulle tjänstehjonet äga rätt att återgå i sin förra tjänst, vilket husbonden ej finge vägra; hade åter militärtjänstgöringen varit längre tid, skulle tjänstehjonet, såvida tjänstetiden ännu ej tilländagått, åter inställa sig i tjänst hos husbonden, men ankomme det på denne, om tjänstehjonet skulle återfå tjänsten.

Genom kungl. kungörelsen den 13 november 1860 angående den allmänna beväringen stadgades sedermera, att tjänstehjon eller lärling vore berättigad att efter vapenövning eller tjänstgöring i högst åtta veckor återgå i tjänsten. Däremot fanns icke något allmänt, för jämväl andra arbetsavtal än legoavtalet avsett stadgande om rätt för arbetstagare att efter fulljord värnpliktstjänstgöring återfå sin anställning.

Genom lag den 10 juni 1912 innefattande förbud i visst fall mot värnpliktigs skiljande från tjänst eller arbete meddelades för ett särskilt tillfälle ett allmänt stadgande i ämnet. Om nämligen värnpliktig, som vore lagstadd eller annorledes i annans tjänst eller arbete anställd, vore borta från sin anställning för fullgörande av skyldigheter, som åläge honom enligt samtidigt utfärdad lag om vapenövningar under senare hälften av 1912 eller förra hälften av 1913 för utrönande av härens krigsberedskap (mobiliseringsövningar), finge husbonden eller arbetsgivaren ej av sådan anledning skilja den värnpliktige från anställningen. I detta fall skulle dock avbrottet i arbetet endast bliva av kort varaktighet, då tjänstgöringstiden under mobiliseringsövningarna bestämts till högst 15 dagar för beväringen och högst 10 dagar för landstormen, in- och uttryckningsdagarna oberäknade.

I anledning av motion vid 1912 års riksdag, däri hemställdes om vidtagande av åtgärder till värnpliktigas skyddande mot förlust av innehavda anställningar på grund av inkallelse till tjänstgöring, beslöt riksdagen att i skrivelse hos Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville taga i övervägande, huruvida icke åtgärder borde vidtagas, i syfte att i statens tjänst eller vid dess arbetsföretag mer eller mindre fast anställda värnpliktiga måtte kunna skyddas mot att i följd av inkallandet till värnpliktens fullgörande förlora sina anställningar och därigenom tillskyndas skada.

I denna skrivelse anfördes:

»Beträffande först de i statens tjänst eller vid dess arbetsföretag anställda värnpliktiga har utav upplysningar, som inhämtats från järnvägsstyrelsen, generalpoststyrelsen, telegrafstyrelsen, generaltullstyrelsen, domänstyrelsen samt vattenfallsstyrelsen, framgått, att de i dessa verk anställda värnpliktiga äro jämförelsevis väl skyddade mot att förlora sina anställningar eller lida något men i avseende på befordringsmöjlighet och pensionsrätt därigenom att de inkallas till fullgörande av sin värnplikt. Emellertid finnes exempel på att vid åtminstone ett verk inträffat, att ett mindre antal arbetare blivit skilda från sina anställningar på grund av värnpliktstjänstgöring. Riksdagen har vidare fäst uppmärksamheten vid att för tre av nämnda verk, nämligen statens järnvägar, telegrafverket och vattenfallsstyrelsen med underlydande verk, äro gällande den 9 februari 1909 utfärdade allmänna bestämmelser rörande vissa deras arbetare, enligt vilka arbetare, som på grund av militärtjänstgöring måst lämna sin anställning, må, därest han i arbetet visat sig duglig och oförvitlig, vid militärtjänstgöringens slut äga företräde vid antagande av nya arbetare, det vill säga äga endast företrädesrätt till återfående av sina platser, då de efter avslutade vapenövningar inställa sig för erhållande av arbete. Riksdagen anser emellertid, att en i statens verk anställd värnpliktig icke må i och för fullgörande av sin värnplikt berövas sin tjänst eller sitt arbete. Oegentligt synes ock vara, att i nu ifrågavarande hänseende olika bestämmelser tillämpas vid olika verk; och det synes riksdagen vara angeläget, att enhetliga bestämmelser i detta avseende, såvitt möjligt, utfärdas för statens samtliga verk och inrättningar. Härvid torde då böra beaktas, icke allenast att mer eller mindre fast anställd värnpliktig icke må i och för fullgörande av sin värnplikt berövas sin tjänst eller sitt arbete, utan även att han icke må av sådan orsak lida något men i avseende å befordran samt rätt till ålderstillägg, pension o. d.

Vad härefter angår de i enskild tjänst anställda värnpliktiga, torde det ej vara möjligt att bereda dessa enahanda rätt som de i statens tjänst eller arbete anställda. Dock synes möjlighet förefinnas, att även beträffande dessa det beaktansvärda syftet i någon mån skall kunna vinnas genom åtgärder från det allmännas sida; men då riksdagen är förvissad om att denna angelägenhet kommer att bliva föremål för behandling av de s. k. försvarsberedningarna, anser riksdagen någon särskild begäran om utredning härom icke erforderlig. För övrigt föreställer sig riksdagen, att, i den mån staten vidtager lämpliga åtgärder på detta område, enskilda arbetsgivare i största möjliga utsträckning skola följa det av staten givna exemplet.»

I samband med förslaget till ny härordning framlade Kungl. Maj:t för 1914 års andra riksdag förslag till lag om förbud i vissa fall mot värnpliktigs skiljande från tjänst eller arbete. Sedan detta förslag med vissa jämkningar bifallits av riksdagen, utfärdades den 16 oktober 1914 lag i ämnet. Värnpliktig, som är lagstadd eller annorledes i annans tjänst eller arbete anställd, får enligt denna lag ej skiljas från anställningen i anledning därav, att han har att fullgöra i gällande värnpliktslag stadgad övning om högst 60 dagar eller mobiliseringsövning, som kan varda i särskild lag föreskriven; husbonde eller arbetsgivare, som handlar i strid häremot, ådrager sig skadeståndsskyldighet.

Den kungl. proposition, som legat till grund för nu ifrågavarande lag, innehåller i motiveringen bland annat följande:

»Enligt förslaget till ny försvarsorganisation kommer värnplikten att väsentligt utsträckas, ej blott i det avseendet att värnpliktstjänstgöringen i sin helhet förlänges, utan även därigenom att vapenövningar förläggas till senare värnpliktsår än hittills varit förhållandet. Förutom den första och huvudsakliga tjänstgöringen skall den värnpliktige fullgöra dels, liksom hittills, repetitionsövningar, dels även reservtrupp- och landstormsövningar. Repetitionsövningarna komma i vissa fall att sträckas till flera år än för närvarande, och de båda nya slagen av övningar få sin plats under ganska långt framskjutna delar av värnpliktstiden. Med dessa förändringar följer ett ökat behov att, i den mån det låter sig göra, skydda den i tjänst eller arbete anställde värnpliktige mot de ekonomiska missförhållanden, som för honom kunde föranledas, därigenom att arbetsgivaren på grund av värnpliktens fullgörande skilde honom från anställningen. Särskilt gäller detta om de i tiden senare övningarna. Ju äldre den värnpliktige är, desto större sannolikhet finnes för att han bildat familj och att det härigenom är för honom mera kännbart att gå miste om sin anställning. Men även i fråga om de tidigare övningarna innebär värnpliktsbördans ökning en ny anledning att tillse, att icke deras fullgörande må för den värnpliktige medföra olägenheter, som skäligen kunna förebyggas. Såsom förut framhållits, kan det dock av hänsyn till arbetsgivaren icke ifrågasättas, att arbetarens rätt till bibehållande av anställning skall sträckas utöver någon viss kortare tid, och dylik rätt kan därför tydligen icke beredas arbetaren under den första, till tiden mest omfattande värnplikts-tjänstgöringen. Däremot bliva reservtrupp- och landstormsövningarna samt i allmänhet även repetitionsövningarna till sin längd så bestämda, att det utan obillighet mot arbetsgivaren kan åläggas honom att efter deras fullgörande återtaga arbetaren. För att giva en enhetlig och för alla fall tillräckligt stark begränsning åt arbetsgivarens förpliktelse torde det emel-

lertid vara lämpligt, att, jämte det endast sistnämnda tre slag av övningar innefattas under densamma, förpliktelsen göres beroende av att övningen icke överstiger en viss tidslängd. Ett skäligt maximum i sådant hänseende synes vara den i 1860 års förberörda kungörelse bestämda tiden av åtta veckor eller i runt tal sextio dagar. Enligt organisationsförslaget komma reservtrupp- och landstormsövningarna icke på långt när och repetitionsövningarna endast högst undantagsvis att uppnå denna gräns; i regel skola även de sistnämnda stanna ganska långt under densamma.»

I propositionen omförmäles vidare, att med anledning av riksdagens förutnämnda skrivelse företagits en undersökning, som ännu icke vore avslutad. Det torde emellertid, heter det vidare, kunna anses givet, att om allmänna bestämmelser i ämnet meddelas, desamma böra, liksom förhållandet var med lagen den 10 juni 1912, erhålla tillämpning även beträffande arbetstagare i statens tjänst. En annan fråga vore, om och i vad mån utöver det skydd, som kunde beredas arbetstagare i allmänhet, en särskilt tryggad ställning borde givas åt statspersonalen. Den senare frågan torde dock icke kunna upptagas till avgörande före nämnda undersöknings fullbordande.

De av motionärerna påyrkade ändringar i 1 § av ifrågakomna lagen den 16 oktober 1914 avse dels utsträckande av det i nämnda lagrum stadgade förbud att gälla all tjänstgöring enligt värnpliktslagen, oberoende av tjänstgöringstidens längd, dels ock tydligt angivande, att i uttrycket »i annans tjänst anställd» jämväl inbegripes anställning i statens eller kommunens tjänst.

Väl innebär denna lag, såsom jämväl framgår av den för densamma åberopade motivering, ett erkännande från statsmakternas sida av grundsatsen att i tjänst eller arbete anställd värnpliktig bör skyddas mot de ekonomiska missförhållanden, som för honom kunna föranledas därigenom, att arbetsgivaren på grund av värnpliktens fullgörande skiljer honom från anställningen, men har av praktiska skäl denna grundsats endast i begränsad mån fått göra sig gällande vid lagbestämmelsens avfattande. Man har nämligen sökt behörigen tillgodose tvenne motsatta intressen: å ena sidan arbetstagarens anspråk att efter fullgjord vapenövning återfå förut innehavd anställning men å andra sidan arbetsgivarens intresse av att arbetstagarens rätt till bibehållande av anställning ej kommer att alltför störande inverka å arbetsgivarens möjligheter att på lämpligt sätt sörja för driftens ostörda fortgång. I förevarande lag har man därför väl tillerkänt arbetstagaren sådan rätt, men ej utsträckt densamma utöver viss kortare tid, bestämd till 60 dagar. Å längre tids krigstjänstövning, som

ej ingår under begreppet »i särskild lag föreskriven mobiliseringsövning», äga lagens bestämmelser ej tillämpning.

Dessa bestämmelser lämna dock icke arbetstagaren allt det skydd i förevarande hänseende, som torde böra tillkomma honom. Vapenför värnpliktigs tjänstgöring enligt värnpliktslagen består ju dels av en första tjänstgöring, för olika kategorier värnpliktiga växlande mellan 150 dagar och 500 dagar, vanligen en eller flera repetitionsövningar, vardera i regel växlande mellan 30 och 42 dagar, en reservtruppövning å 15—25 dagar samt en landstormsövning om 5 dagar. Icke vapenför värnpliktigs tjänstetid, utgörande 240—360 dagar, fullgöres i vissa fall i en följd, i andra åter med en första och en andra tjänstgöring. Det skydd för arbetstagaren, som lagen den 16 oktober 1914 lämnar, är alltså, på sätt jämväl framhölls i den kungl. propositionen, inskränkt att gälla repetitionsövningarna (i regel), samt reservtrupp- och landstormsövningarna, men gäller icke huvudparten av den värnpliktiges tjänstgöring, den s. k. rekrytskolan. Icke heller åtnjutes dylikt skydd, då värnpliktig inkallats till tjänstgöring jämlikt 28 eller 36 §§ värnpliktslagen och sådan tjänstgöring överstiger 60 dagar.

Då ju principen om värnpliktigs rätt till bibehållande av anställning vunnit statsmakernas godkännande, måste det enligt utskottets förmenande vara mindre följdriktigt, att dylikt rätt förvägras värnpliktig, som underkastats den redan i och för sig ofta ganska kännbara uppoffring, genomgåendet av rekrytskola eller annan längre tjänstgöring innebär, men medges värnpliktig, som fullgjort vapenövning under högst 60 dagar, ehuru hans uppoffring ingalunda varit lika avsevärd. Till stöd härför måste då kunna åberopas, att arbetsgivarens intressen skulle obehörigen åsidosättas, därest han ålades återtaga värnpliktig arbetstagare även efter frånvaro på grund av rekrytskola eller annan längre vapenövning. Härvidlag torde beskaffenheten av det arbete, däri den värnpliktige är anställd, icke sakna betydelse. I industri och hantverk torde i allmänhet ej förefinnas större svårighet att skaffa fullgod vikarie för den bortavarande och även om det i vissa fall för arbetsgivaren skulle vara en uppoffring att nödgas återtaga arbetaren, vill utskottet dock ifrågasätta, huruvida icke härvidlag kan för arbetsgivaren anses föreligga en medborgerlig skyldighet, liksom det för arbetstagaren utgör en medborgerlig plikt att underkasta sig den uppoffring, som värnpliktigtjänstgöringen kan innebära. Förevarande spörsmål kräver emellertid en allsidig utredning, som utskottet icke varit i tillfälle företaga. Särskilt torde böras beaktas frågan, huruvida alla arbetsavtal böra i förevarande hänseende likställas. Det kan även ifrågasättas, huruvida det icke vore lämpligt att fastställa en viss minimitid, under vilken

löntagaren skall hava varit anställd hos arbetsgivaren före värnpliktstjänstgöringens början, för att han må komma i åtnjutande av förmånen att återfå platsen efter tjänstgöringens slut.

Vad härefter angår motionärernas yrkande om sådan ändring i förevarande §, att det i lagtexten tydligt bleve angivet, att med »annans tjänst» jämväl förstås anställning i statens eller kommunens tjänst, bör visserligen enligt utskottets mening, särskilt med hänsyn till den för lagen åberopade motiveringen, icke råda tvivel om, att gällande bestämmelser avse jämväl dylik anställning. Emellertid torde i samband med den av utskottet ifrågasatta utredning, varom ovan nämnts, lämpligen jämväl böra övervägas, huruvida icke ett förtydligande i av motionärerna angiven riktning bör vidtagas.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att riksdagen ville, i anledning av förevarande motioner, i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, det täcktes Kungl. Maj:t taga under övervägande, under vilka förutsättningar sådan ändring må kunna vidtagas i § 1 av lagen den 16 oktober 1914 om förbud i vissa fall mot värnpliktigs skiljande från tjänst eller arbete, att dels värnpliktig tillkommande rätt att efter fullgjord vapenövning återfå sin anställning utsträcket att gälla även för det fall, att vapenövningens längd överstiger sextio dagar, och dels i lagtexten tydligt angives, att med »annans tjänst» jämväl må förstås anställning i statens eller kommunens tjänst, samt för riksdagen framlägga det förslag, som av denna utredning må föranledas.

Stockholm den 31 mars 1916.

På lagutskottets vägnar:

ALBERT PETERSSON.

Reservation

av herrar *Petersson* i Lidingö villastad, *K. Larsson*, greve *Spens* och *von Sydow*, vilka ansett, att utskottet bort hemställa, att herrar *Gullbergs* och *Liljedahls* förevarande motioner icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd.
